

Seyyid Şerîf ve Nahv-i Mîr Adlı Eserinin İçerik ve Metod Açısından Değerlendirilmesi

Assessment on Sayyid Sheriff and His Work in Name of Nahv-i Mir in terms of Content and Method

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut TEKİN¹

¹ Düzce Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi/ Arap Dili ve Belagati
• mahmuttekin83@hotmail.com • ORCID > 0000-0002-8823-0972

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 27 Eylül / September 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 29 Kasım / November 2021

Yıl / Year: 2021 | **Cilt – Volume:** 49 | **Sayı – Issue:** 2 | **Sayfa / Pages:** 175-199

Atıf/Cite as: Tekin, M. "Seyyid Şerîf ve Nahv-i Mîr Adlı Eserinin İçerik ve Metod Açısından Değerlendirilmesi - Assessment on Sayyid Sheriff and His Work in Name of Nahv-i Mir in terms of Content and Method". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity 51, Aralık 2021: 175-199. <https://doi.org/10.17120/omuifd.1001599>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/omuifd>

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity, Samsun, Turkey. All rights reserved.

SEYYİD ŞERİF VE NAHV-İ MÎR ADLI ESERİNİN İÇERİK VE METOD AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

ÖZ:

Bu çalışmada İslâmî eğitim sisteminde birbirinden değerli eserler telif eden ve güçlü bir yorum kültürüne sahip olan Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin (ö. 816/1413) Farsça kaleme aldığı *Nahv-i Mîr*'i ele alınmıştır. Cürcânî'nin kısa biyografisi verildikten sonra *Nahv-i Mîr*'in kendisine aidiyeti, üzerine yapılmış bazı çalışmalar, muhtevası, telif gayesi, eserde kullanılan ıstılahlar, Cürcânî'nin mensûb olduğu dil ekolü, metodu, tercihleri, tanımları, istidlal yöntemleri ve görüş sahiplerini zikretme üslubu ele alınmıştır. Eserin orijinal şekli Farsça olduğundan Arapça tercümesi ile karşılaştırılarak yapılan birtakım hatalar tespit edilmiş ve araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Son olarak da Cürcânî'nin çalışma süresince etkisinde kaldığı bazı dilciler ile ilgili bilgiler verilmiştir. Çalışma neticesinde Cürcânî'nin *Nahv-i Mîr*'inde benimsemiş olduğu üslup ve çalışma yönteminin İbnu'l-Hâcib (ö. 646/1248) ve Ebu'l-Mekârim Çârperdi'nin (ö. 746/1346) eserlerinde kullanmış oldukları üslupla büyük ölçüde benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Nahiv, Cürcânî, Nahv-i Mîr, İbnu'l-Hâcib, Çârperdi.

ASSESSMENT ON SAYYID SHERIFF AND HIS WORK IN NAME OF NAHV-I MIR IN TERMS OF CONTENT AND METHOD

ABSTRACT:

In this study, is discussed the "Nahv-i Mîr" that written in Persian by Seyyid Şerîf el-Curcânî (d. 816/1413), who wrote valuable works in the Islamic education system and has a strong interpretation culture. After giving a short biography of Curcânî, was discussed "Nahv-i Mir"'s belonging to him, some studies on it, its content, the purpose of writing, the terms used in the work, the language school that Curcânî is affiliated with, his method, preferences, definitions, methods of bringing evidence and The style of expressing the opinion holders. Because of the original version of the work is in Persian, some mistakes made by comparing it with the Arabic translation have been identified and presented to the researchers. Finally, was given information about some linguists whom Curcânî was influenced during the study. As a result of the study, it has been determined that the style and working method adopted by Curcânî in Nahv-i Mîr are largely similar to the style used by Ibnu'l-Hâcib (d. 646/1248) and Ebu'l-Mekarim Chârperdi (d. 746/1346) in their own works.

Keywords: Arabic Language, Syntax, Curcânî, Nahv-i Mîr, Ibnu'l-Hâcib, Châr-perdî.

GİRİŞ

Bazı insanlar, yaptığı çalışmalarıyla farklı alanlarda kendilerini geliştirmekte diğer bazıları ise yalnızca belli bir noktaya yoğunlaşarak araştırmalarını bu kapsamda gerçekleştirmektedirler. Buna bağlı olarak kaleme aldıkları çalışmalarıyla İslâm dünyasına hizmet etmiş âlimlerin telifat açısından birbirlerinden farklılık göstermeleri son derece doğal bir durumdur. Bazıları üretken olup geniş çaplı araştırmalarıyla neredeyse her ilim dalında ilerleme kaydederken diğer bazıları ise sınırlı bir çalışma yöntemi benimseyerek dar bir çerçevede kendilerince belirlemiş oldukları alanlarda başarı göstermişlerdir.

İslâm dünyasında göstermiş olduğu derin ilmi yeteneğiyle tarih ve tabakat yazarları tarafından birçok övgüye mazhar olan Cürcânî'nin kaleme aldığı çalışmalarıyla birçok alana hizmet ettiği bilinmektedir. Tarih boyunca birden fazla alanla ilgili İslâmî eğitim sisteminde ana kaynak görevini üstlenen telifleri onun otoriter ve çok yönlü bir âlim olduğunun en bariz göstergelerinden biridir. Aynı zamanda İslâm dünyasının önemli isimlerinden biri olan Sa'duddîn et-Teftazânî (ö. 792/1390) gibi ilmi birikimiyle birçok kişiyi etkileyen şahsiyetlerle defalarca münakaşaya girmesi de ilmî inceliğine dair başka söze ihtiyaç bırakmamaktadır. Kaleme aldığı eserlerin içermiş olduğu mantikî ve felsefî terimler sayesinde araştırmacıların zihinlerinde konu ile ilgili oluşan şüpheler giderilmekte ve buna bağlı olarak da onlara özgür düşünme kabiliyeti kazandırılmaktadır.

Cürcânî, döneminin birçok bilgin şahsiyetinden İslâmî ilimlerin bütün dallarında kendisini geliştirmeye yönelik kaliteli bir eğitim almıştır. Buna bağlı olarak hem klasik hem de çağdaş araştırmacıların ittifakıyla Cürcânî, ilmî alanda büyük gelişmelere kapı aralamıştır. Zira eserleri içerdiği konular ve işleyiş tarzı açısından ilmî faaliyetleri etkilemiştir. Cürcânî'nin şerh ve hâşiyeleri, İslâm dünyasında orijinal metinler gibi kabul edilerek aynı değere layık görülmüştür. Osmanlı âlimleri arasında Cürcânî'ye karşı büyük bir teveccühün olduğu ve buna bağlı olarak da kısa süre zarfında kabul gördüğü gözlemlenmektedir. Cürcânî'nin eserleri, eğitim kurumu olan medreselerin başucu çalışmaları haline gelmiştir. Özellikle onun *el-Mişbâh fî şerhi 'l-Miftâh* adlı eseri, Osmanlı medreselerinde uzun bir süre müderrisler tarafından talebelere okutulmuştur.^[1]

[1] Yüksel Çelik, "Seyyid Şerîf Cürcânî ve El-Misbâh fî Şerh el-Miftâh Adlı Eseri", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Bilimname dergisi* 24/1 (2013), 61.

Cürçânî'nin kısa süre zarfında bu derece bir ilgiyle karşılanmasının ve eserlerinin medrese eğitim müfredatına girmesinin birtakım nedenleri bulunmaktadır. Söz konusu nedenlerin başında onun muğlak ve kapalı felsefi, mantikî ve kelâm konularını fesahatle ve büyük bir ustalıkla okuyucuya aktararak ilgili meseleleri anlaşılabilir hale getirmesi gelmektedir. Bununla birlikte Cürçânî'nin dil ve belâgat sahasında da önemli bir rolünün olduğu ve bu alanda büyük ölçüde başarı gösterdiği dikkat çekmektedir. Nitekim eserlerinin gelişigüzel bir şekilde değil de ilk, orta ve üst düzey olmak üzere üç farklı kategoride sistematik bir şekilde ele alındığı görülmektedir.^[2] Çalışma konumuzu teşkil eden *Naḥv-i Mîr*, müellifinin de belirttiği gibi ilk düzey nahiv ilmine yeni başlayan öğrencilere yönelik kaleme alınmıştır.^[3]

1. CÜRCÂNÎ VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

Bereketli bir ömür geçiren ve İslâm dünyasında önemli çalışmalarıyla iz bırakan Ebu'l-Hasan 'Alî b. Muhammed b. 'Alî Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin (ö. 816/1413) kaynaklarda Cürçân yakınlarında bulunan Taküde dünyaya geldiği belirtilmektedir.^[4] Muhakkik ve mudakkik dilciler grubunda önemli bir konuma sahip olan Cürçânî, İslâm düşünce sistemindeki başarısıyla dikkatleri üzerine çekmektedir.

Cürçânî; nahiv, sarf, belâgat, fıkıh, tasavvuf, tefsir, hadis, kelâm, mezhepler tarihi, münâzara, astronomi, mantık, matematik ve felsefe gibi hem aklı hem de naklî ilimlerde birbirinden değerli eserlerin telifatıyla kısa süre zarfında kendisini ilgili alanlarda kabul ettirmiştir. Cürçânî, Timur'un (ö. 807/1405) meclisinde döneminin ünlü dilcilerinden olan Teftâzânî ile defalarca ilmî münâzaralara girmiştir. Bu durum onun hem aklı ilimlerde hem de münâzaralarda mahir bir kişiliğe sahip olduğuna işaretler.^[5]

[2] Örneğin *Şerḥu'l-Mevâkıf'ın ileri*, *Şerḥu'l-'İzzî'nin orta* ve *Naḥv-i Mîr'in* de ilk düzey talebelere yönelik hitap kitle göz önünde bulundurularak sistemli bir şekilde kaleme alındığı müşâhede edilmektedir.

[3] Ebu'l-Hasan 'Alî b. Muhammed b. 'Alî Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *Naḥv-i Mîr* (Bangladeş: Mektebetu'l-Faysal, 1987), 6.

[4] Ebu'l-Fazl Celâluddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuḥât* (Lübnan: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ts.), 2/197; Ebu'l-Hasanât Muhammed 'Abdulhayy el-Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye fî terâcimi'l-Ḥanefiyye* (Mısır: Matbaatu saâde, 1324), 125.

[5] Teftâzânî ile Cürçânî arasında meydana gelen tartışmaların bazıları kelâm bazıları ise tefsir konularıyla ilgilidir. Teftâzânî'ye göre intikam, kızgınlığın sebebi iken Cürçânî'nin kanaatine göre ise kızgınlık intikama sebep olmaktadır. Her iki dilbilimci arasında *عَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى قُلُوبِهِمْ وَخَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ عُنُوقِهِمْ عَشَاوَةٌ* "Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir" ayetinin tefsiriyle ilgili birtakım ilmî münakaşalar vakî olmuştur. Ayrıca Ebu'l-Kâsım ez-Zemaşerî'nin (ö. 538/1143) *Keşşâfında* *عَلَى هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ* ayetiyle ilgili istiare-i temsiliyye ve tebe'iyenin bir arada toplandığı konusunda da her iki dilbilimci arasında birtakım ihtilaflar meydana gelmiştir. Bu tartışmada hakemlik görevini üstlenen kişinin Hârizmî olan Nu'manuddîn el-Mu'tezilî (ö. ?/?) olduğu söylenmektedir. Teftâzânî'ye haklı tarafın Cürçânî olduğu söylenince ciddi bir üzüntüye kapıldığı ve tartışmadan bir gün sonra Semerkand'da vefat ettiği söylenmektedir. Bk. Şihâbüddîn Ebû'l-Felâh 'Abdulhayy b. Ahmed İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb fî aḥbâri men zeheb*, thk. 'Abdulkâdir Arnavût, Mahmûd Arnavût (Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1986), 8/549; Şevkânî, *el-Bedru'l-İlâhî bi meḥâsini men ba'de'l-karni's-sâbi*, 2/305; Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye fî terâcimi'l-Ḥanefiyye*, 128-129.

Timur'un Teftâzânî ve Cürçânî'nin bilgi açısından eşit seviyede oldukları ancak Cürçânî'nin "Seyyid" olması hasebiyle neseb açısından daha üstün olduğunu söylediği rivayet edilmektedir. [6] Bazı âlimler ise Cürçânî'yi Teftâzânî'den ilmî açıdan da üstün görmüşlerdir. Bunlardan birisi de Dimetokavî lakabıyla tanınan Şüca'uddîn İlyâs er-Rûmî'dir (ö. 920/1514). Teftâzânî ile ilgili "O bulanık bir denizdir" şeklinde bir cümle kullanması büyük ihtimalle Teftâzânî'nin dilinde kekemeliğin var olduğunu ve bu sebeple de ilmî hitabette Cürçânî'nin daha üstün olduğunu düşündüğünü göstermektedir. [7]

Bu iki âlimin arasında gerçekleşen ilmî münâzaalar neticesinde hem kendi dönemlerinde hem de kendilerinden sonraki dönemlerde İslâm dünyasında bulunan ilim ehli arasında "Cürçânî" ve "Teftâzânî" şeklinde iki farklı ekol meydana gelmiştir. [8] Bununla birlikte bazı âlimler, iki dilci arasında meydana gelen ihtilafları çalışma konusu yaparak bazı eserler kaleme almışlardır. Cürçânî ve Teftâzânî arasında geçen münakaşaları konu edinen eserlerden bazıları şunlardır: *İhtilâfu's-Seyyid ve's-Sa'd, Mesâlikü'l-halâş fi tehâlukü'l-havâş ve et-Tavdu'l-munîf fi'l-intişâr li's-Sa'd 'ale's-Şerîf*. [9] Bu münâzaraların araştırmacılar arasında yarattığı etkinin bir neticesi olarak müteakdimûn devrinin Teftâzânî'yle sona erip müteahhirûn devrinin de Cürçânî'yle başladığı kabul edilmektedir. [10]

Cürçânî, Ebû 'Abdillâh Kutbuddîn er-Râzî (ö. 766/1365) gibi şahsiyetlerin yanında yetiştiği için mantıkî ve felsefî bir kişilik yapısına sahiptir. Yine aynı şekilde 'Alâeddin 'Attâr'dan (ö. 802/1400) etkilendiği için de Nakşibendî tarikatına mensup olduğu bilinmektedir. [11] İki zıt kutbu bir arada tutmayı başarabilen Cürçânî'nin daha çok felsefî yönü ağır basmaktadır. Bu durum özellikle kelâm eserlerinde kendisini açık bir şekilde göstermektedir. Nitekim *Şerhu'l-Mevâkıf* adlı eserinde felsefe konuları kelâm konularından daha çok ele alınmaktadır. [12]

Kendisinden sonraki âlimleri önemli ölçüde etkileyen Cürçânî'nin "Allâme"

[6] İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb fi aḥbâri men zeheb*, 8/549; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye fi terâcîmi'l-Hanefiyye*, 128.

[7] Ahmed Mustafâ el-Merâḡî, *Târîḡu 'ulûmi'l-belâḡa ve'l-te'arruf bi ricâlihâ* (Mısır: Mektebetu Mustafâ el-Bâbî, 1950), 153.

[8] Bk. Şevkânî, *el-Bedru'l-tâli' bi meḡâsini men ba'de'l-karni's-sâbi*, 1/489.

[9] Teftâzânî ve Cürçânî arasında meydana gelen ilmî tartışmalar hakkında bilgi almak için bk. 'Abdullâh 'Alî Huseyn, *et-Teftâzânî ve mevkîfuhu mine'l-ilâhiyât* (Mekke: Câmî'âtu Ummi'l-Kurâ, Külliyyetu'd-da'vâ, Doktora Tezi, 1995), 1/1-2.

[10] Bk. Halil Akçay, *Nûreddîn el-Cürçânî ve er-Reşâd fî Şerhi'l-İrşâd Adlı Eseri* (İstanbul: Sonçağ Akademi Yayınları, 2019), 18-19.

[11] Aynı zamanda Cürçânî'nin *Menâkıbu's-Şeyḡ Behâuddîn en-Nakşibendî* adında bir eser kaleme aldığı bilinmektedir. Bk. Hâcî Halîfe Mustafâ b. 'Abdillâh Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutub ve'l-funûn* (Bağdâd: Mektebetu'l-musennâ, 1941), 2/1842.

[12] Hilmi Ziya Ülken, *İslâm Felsefesi* (İstanbul: Ülken Yayınları, 1983), 114-118.

payesiyle meşhur olduğu bilinmektedir. ^[13] Biyografisini veren bazı kaynaklar ise onu “Doğunun âlimi” şeklinde takdim etmektedirler. ^[14] İlim sahasında farklı bir ilgi ve sevgiyle karşılaşan Cürcânî'nin özellikle kelâm ve ferâiz konularında kaleme aldığı eserleri ilim ehli arasında büyük bir teveccühle karşılanmaktadır.

Aslen İranlı olan Cürcânî'nin Arapça dışında Farsça olarak da bazı eserler telif ettiği bilinmektedir. Onun nahiv, ^[15] mantık ^[16] ve sarf ^[17] alanlarında telif ettiği bazı eserleri Farsçadır. Bununla birlikte Cürcânî'nin İslâm âleminde daha çok “Seyyid Şerîf” unvanıyla tanındığı bilinmektedir. ^[18]

2. CÜRCÂNÎ'NİN ESERLERİ

- 1) *el-İşârât ve't-tenbihât*
- 2) *Elfiyye fî'l-mu'ammâ ve'l-elgâz*
- 3) *T'arifât* ^[19]
- 4) *Ta'lik 'alâ 'Avârifi'l-me'ârif li's-Suhreverdî* ^[20]
- 5) *Tefsîru'z-zehrâveyn (Sûretu'l-Bakara-Âl-i 'İmrân)* ^[21]
- 6) *Hâşiye 'alâ evâili't-Telviḥ li't-Teftâzânî*
- 7) *Hâşiye 'alâ Hulâşati't-Tîbî*
- 8) *Hâşiye 'alâ Teşyîdi'l-ḳavâ'id fî şerḫi Tecridi'l-'aḳâ'id*

[13] Suyûtî, *Buḡyetu'l-vu'ât fî ṭabakâti'l-luḡaviyyîn ve'n-nuhât*, 2/196; Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm ḳâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-musta'rebin ve'l-musteşriḳîn* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâ'în, 2002), 5/7.

[14] Bk. Şemsuddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân es-Sehâvî, *ed-Ḍav'u'l-lâmi' li-ehli'l-ḳarni't-tâsi'* (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, ts.), 5/328.

[15] *eş-Şerîfiyye fî şerḫi'l-Kâfiyye li İbni'l-Ḥâcib* adlı eser, *el-Kâfiyye'nin* şerhidir. Bk. Sehâvî, *ed-Ḍav'u'l-lâmi' li-ehli'l-ḳarni't-tâsi'*, 5/329; İsmâ'il b. Mumhammed Emin b. Mîr Selîm el-Bûbânî el-Baḡdâdî, *Hediyetu'l-'ârifîn, esmâ'u'l-muellifîn ve âşâru'l-muşannifîn* (İstanbul: Vekâletu'l-Me'ârifî'l-Celîle, 1951), 1/729.

[16] *Risâletu's-suḡrâ ve'l-kubrâ fî'l-mantıḳ*; bu eserin aslı Farsça olup oğlu Muhammed tarafından Arapçaya tercüme edilerek “*el-Ḡurre ve'd-Durre*” ile adlandırılmıştır. Bk. Sehâvî, *ed-Ḍav'u'l-lâmi' li-ehli'l-ḳarni't-tâsi'*, 5/329; Bk. Çelebî, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutub ve'l-funûn*, 1/875; Baḡdâdî, *Hediyetu'l-'ârifîn, esmâ'u'l-muellifîn ve âşâru'l-muşannifîn*, 1/729.

[17] Bk. Sehâvî, *ed-Ḍav'u'l-lâmi' li-ehli'l-ḳarni't-tâsi'*, 5/328-330; Suyûtî, *Buḡyetu'l-vu'ât fî ṭabakâti'l-luḡaviyyîn ve'n-nuhât*, 2/196-197.

[18] Bk. Sehâvî, *ed-Ḍav'u'l-lâmi' li-ehli'l-ḳarni't-tâsi'*, 5/328.

[19] İlimlerin terimlerini alfabetik bir şekilde ele alan ilgili eser dışında Zeynuddîn el-Munâvî (ö. 1031/1622) ve Kemâl Paşazâde'ye (ö. 940/1534) ait başka eserler de bulunmaktadır. Bk. Çelebî, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutub ve'l-funûn*, 1/422.

[20] Türkçe ve Farsçaya tercüme edilen eser, ihtisar gibi farklı çalışmalara da konu olmuştur. Bk. Çelebî, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutub ve'l-funûn*, 2/1177.

[21] Bu tefsîr, Kurân'ın yalnızca Bakara ve Âli İmrân sûrelerini ihata etmektedir. İslâm âleminde yetmiş farklı âlimler de kaleme aldıkları tefsirlerine bu adı vermişlerdir. Bk. Çelebî, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutub ve'l-funûn*, 1/448.

- 9) *Hâşiye 'alâ şerhi'l-Kutb li Hikmeti'l-'ayn*
- 10) *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Kâfiye*
- 11) *Hâşiye 'ale'l-Keşşâf*
- 12) *Hâşiye 'ale'l-Vikâye li Şadrişşerî'a*
- 13) *Hâşiye 'alâ Levâmî 'i'l-esrâr şerhu Metali 'i'l-envâr fî'l-mantık ve 'l-hikme*
- 14) *Hâşiye 'ale'l-Muraşşah*
- 15) *Hâşiye 'alâ Mişkâti'l-mesâbih*
- 16) *Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*
- 17) *Risâle fî'l-enfus ve 'l-âfâk*
- 18) *Risâle fî tefsîri kavlihi Te'âlâ senurîhim âyâtinâ*
- 19) *Risâle fî taḫsîmi'l-'ulûm*
- 20) *Risâletu 'ş-şuğrâ ve 'l-kubrâ fî'l-mantık*
- 21) *Risâletu'l-kader*
- 22) *Risâle fî'l-mevcûdât*
- 23) *Risâle fî'l-vadı'*
- 24) *Şerhu'l-âdâb li 'Adudiddîn el-Îcî*
- 25) *Şerhu Tezkireti'n-nasîriyye fî'l-hey'e* ^[22]
- 26) *Şerhu Ferâidi's-secâvendî*
- 27) *Şerhu Kâsîdeti bânet suâd*
- 28) *Şerhu Kenzi'd-dekâik fî'l-furu'*
- 29) *Şerhu muntehi's-sûl ve 'l-emel*
- 30) *Şerhu'l-Mevâkıf fî'l-keîâm*
- 31) *Şerhu'l-Hidâye li'l-Mergînânî*
- 32) *Şerhu'l-Kâfiyeli İbni'l-Hâcib*
- 33) *Kulliyât fî mâhiyâti'l-eşyâ*
- 34) *el-Misbâh fî şerhi'l-Miftâh*
- 35) *Nahv-i Mîr*
- 36) *Şarf-i Mîr* ^[23]

[22] Dört baktan meydana gelen *Tezkireti'n-nasîriyye*'nin başka şerhlerinin de olduğu bilinmektedir. Bk. Çelebi, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutub ve 'l-funûn* (Bağdâd: Mektebetu'l-musenâ, 1941), 1/391.

[23] Bk. Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi 'li-ehli'l-karni't-tâsi'*, 5/328-330; Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât fî ṭabaḳâti'l-luğaviyyîn ve 'n-nuhât*, 2/19-197; Şevkânî, *el-Bedru't-tâli 'bi meḥâsini men ba'de'l-karni's-sâbi'*, 2/305; Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, 125-132; Ziriklî, *el-A'lâm kâmusu terâcim li eşheri'r-ricâl ve 'n-nisâ mine'l-'Arab ve 'l-musta'rebîn ve 'l-musteşriḳîn*, 5/7-8; Bağdâdî, *He-diyyetu'l-'ârifîn, esmâ'u'l-muellifîn ve âşâru'l-muşannifîn*, 1/728-729; Ömer Ridâ Kehhâle, *Mu'cemu'l-muellifîn* (Beyrût: Dâru l-hyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1957), 7/216.

Bu makalede çalışmanın sınırlılığı da göz önünde bulundurularak Cürcânî'nin hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi verilmeden *Naḥv-i Mîr* adlı risâlesi üzerinde durularak gerekli analizler yapılacaktır.

3. ESERİN CÜRCÂNÎ'YE AİDİYET KRİTİĞİ VE ADI

Daha önce Cürcânî'nin hem Arapça hem de Farsça olmak üzere iki farklı dilde de eser kaleme aldığı belirtilmişti. Cürcânî'nin biyografisini veren bazı kaynaklarda müellifin Farsça olarak telif etmiş olduğu eserleri arasında *Naḥv-i Mîr* adında bir eserin de olduğu ile ilgili birtakım bilgiler geçmektedir.^[24] İlgili eser, Hâmid Huseyn tarafından 1987 yılında Arapçaya tercüme edilmiştir. ^[25] *Naḥv-i Mîr*, onun bazı müellefatı gibi şerh veya hâşiye türünde değil de bilakis orijinal metinler arasında yer almaktadır. ^[26]

Müellif tarafından mukaddimede eser için herhangi bir isim belirlenmemiştir. Ancak buna rağmen Cürcânî'nin biyografisini veren bazı tabakat eserleri onun ilim erbabı arasında *Naḥv-i Mîr* adında meşhur bir eserin olduğunu söylemektedirler. ^[27]

4. ESERİN TERCÜMELERİ İLE ÜZERİNE YAZILMIŞ BAZI ŞERH VE HÂŞİYELER

1. 'Alî er-Rahmân Fârûkî, *Naḥv-i Mîr*'i 137 sayfa şeklinde Urduca'ya tercüme etmiştir.
2. *Naḥv-i Mîr*; Mektebetu'l-Medîne yayınlarıncı *'İtru' t-tahrîr* ismiyle Ebu'l-Haseneyn el-Kâdirî tarafından Urduca'ya tercüme edilmiştir. Aynı şekilde bu yayınevi bünyesinde İbn Dâvud el-Henefî el-Attârî tarafından söz konusu eser üzerine Urduca bir hâşiye daha kaleme alınmıştır.
3. Erşed Hasan Sâkib tarafından *Rîḥu'l-'abîr fî şerhi Naḥv-i Mîr* adındaki 246 sayfalık çalışma geniş bir tercüme, şerh ve tahlil içermektedir. Bu kapsamlı çalışma İdâretu'l-Kureyş tarafından neşredilmiştir.
4. Mevlevî Abdurrab tarafından *Naḥv-i Mîr* 'e Bedri munîr adında 145 sayfalık Farsça bir şerh kaleme alınmıştır.
5. Eser üzerine *S'ayu'l-fakîr* adıyla Muhammed Cemîl tarafından 235 say-

[24] Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, 130.

[25] Söz konusu eser, Hâmid Huseyn'in tercümesi ve 'Abdulkâdir Ahmed 'Abdulkâdir'in hâşiyeleriyle birlikte Mektebetu'l-Faysal tarafından neşredilmiştir.

[26] *Naḥv-i Mîr* ile ilgili araştırma yapılırken eserin orijinal Farsçası ve Arapça tercümesi karşılaştırılmıştır.

[27] Leknevî, *el-Fevâ'idu'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, 130.

falık geniş Urduca bir şerh telif edilmiştir. Bu çalışmada sırasıyla tercüme, şerh ve nahiv ile sarf açısından *Nahv-i Mîr*'in ibareleri ele alınarak alıştırmalarla birlikte birtakım soru ve cevaplar verilmektedir.^[28]

6. Mektebetu Ömer Fâruk tarafından neşredilen Envârü'n-nemîr *şerhu Nahv-i Mîr* isimli çalışma, Envârullâh Hakkânî tarafından kaleme alınmıştır.
7. Muhammed 'Abdulhakîm Şeref Kâdirî tarafından Urduca bazı hâşiyeler telif edilmiştir. İlgili çalışma Mektebetu Kâdiriyye tarafından Lâhor'da basıya verilmiştir.

5. KONULARIN TERTİBİ

Nahv-i Mîr; kısa bir giriş, on iki bölüm, bir hâtîme ve müstesnâ konusundan müteşekkildir. Esere nahiv ilminin ana konularına geçilmeden önce kısa bir mukaddimeyle giriş yapılmaktadır. Mukaddimeye besmele, hamdele ve salvele ile başlanıldıktan sonra okuyucuya eseri genel anlamda tanıtmaya yönelik şu özlü bilgi aktarılmaktadır:

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ أَجْمَعِينَ

أَمَّا بَعْدُ! اعْلَمْ - أَرَشَدَكَ اللَّهُ تَعَالَى - إِنَّ هَذَا مُخْتَصَرٌ مَصْنُوعٌ فِي عِلْمِ النَّحْوِ: يَهْدِي الْمُبْتَدِئِينَ بَعْدَ مَا حَفِظُوا مُفْرَدَاتِ اللُّغَةِ، وَعَرَفُوا إِشْتِقَاقَ أَفْظَانِهَا؛ وَصَبَّطُوا مَهَمَّاتِ النَّصْرِ نَيْبَ بِسَهْوَلَةٍ الْإِسْتِفَادَةِ حَيْثُ يُنْسَى فِيهِمْ مَلَكَةُ التَّرَكِيبِ الْعَرَبِيِّ؛ وَيُسَاعِدُهُمْ فِي مَعْرِفَةِ الْإِعْرَابِ وَالْبِنَاءِ وَالْقِرَاءَةِ بِتَوْفِيقِ اللَّهِ تَعَالَى وَعَوْنِهِ

“Hamd, âlemlerin rabbi olan Allah’a mahsustur. Sonuç Allah’tan korkup günahahtan sakınanlarıdır. Salat ve salam mahlûkâtın en hayırlısı Hz. Muhammed’e ve bütün âline olsun. Hamdele ve salveleden sonra bil ki - Allâh Teâlâ seni hidayet etsin- bu çalışma, nahiv ilminde kayda geçirilmiş özlü bir eserdir. Sarf ilminin önemli meselelerini, lafızların türeyişlerini ve lügatin ıstılahlarını kavradıktan sonra nahiv ilmine yeni başlayanlara rahatlıkla yol göstermektedir. Zira bu eser, Allah’ın lütfu ve yardımıyla okuma, binâ ile i’râbın tanınması ve Arapça cümle kurma hususunda onlara yardımcı olmaktadır.”^[29]

Birinci bölümde Arap kelamının temelini oluşturan müfred ve mürekkeb konuları ele alınmaktadır.^[30] İkincisinde muhataba birçok alanda fayda sağlayan mü-

[28] *Nahv-i Mîr*, Mektebetu'l-Buşrâ, Mektebetu'l-Haremeyn, Mektebetu Kâdiriyye ve Mektebetu'l-Hirâ tarafından şarihleri ve muheşşeleri bilinmeyen bazı âlimlerce de çalışma konusu edilmiştir.

[29] Cürcânî, *Nahv-i Mîr*, 6.

[30] Cürcânî, *Nahv-i Mîr*, 7-8.

rekkeb ve cümlenin çeşitleri konu edinilmektedir.^[31] Üçüncüsünde isnâdî olmayan terkiplerden bahsedilmektedir.^[32] Dördüncüsünde cümle tamamlama ile ilgili gerekli bazı bilgiler verilmektedir.^[33] Beşincisinde kelimenin üç kısmı olan isim, fiil ve harfin özellikleri işlenmektedir.^[34] Altıncısında mu'rab ve mebnî,^[35] yedincisinde de mebnî kategorisinde yer alan harf, emr-i hazır, mazi fiil ve bir kısım muzari fiil ele alınmaktadır.^[36] Sekizincisinde zamir, işaret isimleri, mevsûlat, ism-i fiil, ism-i savt, zarf, kinâye ve sayı terkîbi konu edilmektedir.^[37] Dokuzuncusunda ismin çeşitleri olan marife, nekire, müzekker, müennes, müfred, tesniye ve çoğul işlenmektedir.^[38] Onuncusunda ismin i'râbî,^[39] on birincisinde muzari fiilin i'râbî^[40] ve on ikincisinde i'râbın lafzî ve manevî amilleri konu edilmektedir.^[41] Hâtimedeki tevâbî, munsarîf, gayr-i munsarîf ve amel etmeyen harflerden bahsedilmektedir.^[42] Müstesnâ bölümünde ise istisnânın iki çeşidi olan muttasıl ve munkatî' konuları ele alınmaktadır.^[43]

Nahiv ilmi, cümle ve cümle yapısıyla ilgilendiği için tarih boyunca bu alanda telif edilen eserlerin kelime veya kelâm konularıyla başladığı görülmektedir. Söz konusu eserlerin birçoğuna da kelime ile giriş yapıldıktan sonra müellifleri tarafından belirlenmiş konular çerçevesinde aynı işleyiş devam etmektedir.^[44] Nitekim anlatılacak konunun okuyucuya eksiksiz bir şekilde aktarılabilmesi adına kelimeyi etkin bir şekilde kullanarak doğru cümle kurmak gerekmektedir. Diğer birçok İslâm âlimi gibi Cürcânî de eserine kelime konusuyla giriş yaptıktan sonra gerekli gördüğü konuları belli bir sıra dâhilinde okuyuculara sunmaktadır.^[45]

6. YAZILIŞ AMACI

Kaleme alınan bütün eserlerin mutlaka bir gaye çerçevesinde telif edilmektedir. Arap dili ve belâgatı alanında da birbirinden değerli çalışmalar gerçekleştiren

[31] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 8.

[32] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 9.

[33] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 9.

[34] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 9.

[35] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 10.

[36] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 10.

[37] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 10-13.

[38] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 13-14.

[39] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 14-16.

[40] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 17.

[41] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 18-22.

[42] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 32-37.

[43] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 38-39.

[44] Bk. Muhammed b. 'Abdilğânî el-Erdebîlî, *Şerhu 'l-Unmûzec fi'n-naḥv*, thk. 'Adnân Câsim, Muhammed el-Hezîmâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2015), 40.

[45] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 7.

dilbilimciler, söz konusu eserlerini belli bir amaç çerçevesinde kaleme almaktadırlar. Bazı müellifler, mukaddimelerinde eserlerini hangi amaç çerçevesinde ele aldıklarını açık bir şekilde belirtirlerken diğer bazıları konu ile ilgili herhangi bir bilgi vermemektedirler. Cürcânî, *Nahv-i Mîr* adlı eserinin mukaddimesinde telif gayesini dile getirmektedir.^[46] Müellif, eserin ilerleyen sayfalarında okuyuculara önemli uyarılarda bulunmaktadır. Birincisi talebelerin *Nahv-i Mîr*'i gerçek anlamda kavrayabilmeleri için ondan önce sarf, lügat ve iştikâk konularından haberdar olmaları gerekmektedir.^[47] İkincisi eserin literatürde belli bir bilgi birikimine sahip derinleşmiş kişiler için değil de ilk düzey talebelere yönelik kaleme alındığı ifade edilmektedir.^[48] Üçüncüsü *Nahv-i Mîr*'i okuyan talebelerde Arapça cümle kurma yeteneği, metin okumaları ve nahiv ilminin temeli olan binâ ve i'râb pratiği oluşmaktadır. Böylece öğrencilerin nahiv ilmi alanındaki bilgi hazinelerini geliştirerek onlara birçok alanda fayda sağlamaktadır. Kısacası konu ile ilgili verilen bütün bilgiler değerlendirilmeye alındığı takdirde *Nahv-i Mîr*'in özlü bir ibareyle nahiv ilmi öğrenimine yeni başlayan öğrencilerin bu alandaki bilgilerini geliştirmeye ve sağlam bir temel oluşturmaya yönelik kaleme alındığı müşâhede edilmektedir.

7. KONULARI İŞLEYİŞ TARZI

Dilbilimciler tarafından telif edilen eserlerin bazıları önce müfred sonra mürekkebe bazıları da bu durumun tam aksini esas almaktadırlar.^[49] Cürcânî de birinci kısım dilciler gibi parçalardan bütüne (tümevarım) doğru hareket eden yöntemle eserini müfred tanımıyla başlatmaktadır. Zira o, *قسمان مفرد، ومركب اعلم أن اللفظ*, şeklinde bir ifade kullanarak Arap kelamında kullanılan lafzın müfred ve mürekkebe olmak üzere iki kısma ayrıldığını belirttikten sonra müfred tanımıyla konuya giriş yapmaktadır.^[50]

Nahv-i Mîr gibi alanla ilgili kaleme alınan temel metinler, genellikle kelimelerin özelliklerini özlü bir metodla ele almaktadırlar. Örneğin İbnu'l-Hâcib'in (ö. 646/1248) *el-Kâfiye'si* ve Çârperdi'nin (ö. 746/1346) *el-Muğnî fî 'ilmi'n-nahv* adlı eseri kelimenin bir çeşidi olan ismin özelliklerinden bahsederken yalnızca beşini

[46] Cürcânî, *Nahv-i Mîr*, 6.

[47] Cürcânî, *Nahv-i Mîr*, 6.

[48] Cürcânî, *Nahv-i Mîr*, 6.

[49] Örneğin İbn Mâlik gerek *el-Elfiyye* gerekse de *Şerhu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye* isimli eserinde önce kelâm daha sonra da kelimeyi işlemektedir. Bk. Ebû 'Abdillâh Cemâluddîn Muhammed b. 'Abdillâh İbn Mâlik, *el-Elfiyye* (b.y.: Dâru't-Te'âvun, ts.), 9; İbn Mâlik, *Şerhu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye*, thk. 'Abdulmun'im Ahmed Hureydî (Mekke: Câmîâtu Ummi'l-Kurâ, ts.), 157-173.

[50] Cürcânî, *Nahv-i Mîr*, 7.

ele almaktadırlar. ^[51] Ancak Cürçânî'nin *Naḥv-i Mîr*'i on bir özelliği örnekler eşliğinde zikretmektedir. ^[52]

Te'nis belirtilerini de beyân ederken açıklayıcı bir şekilde te'nisin üç belirtisi olan mezkûr ve mukadder kapalı tâ ile memdûd ve maksûr olan elifleri örnekleriyle beraber ortaya koymaktadır. ^[53] Böylelikle literatür ile ilgili bir olguyu tanımlarken okuyucuya basit bir yöntemle aktarmalarda bulunduğu gözlemlenmektedir.

Bedî' ilminin bir sanatı olan leffü neşr düzenli ve düzensiz şeklinde iki kola ayrılmaktadır. Verilen bazı bilgilerden sonra getirilen örnekler ve açıklamalar belli bir sıra eşliğinde getiriliyorsa düzenli, sıra gözetilmeksizin gelişigüzel bir şekilde getiriliyorsa düzensiz kısma girmektedir. Cürçânî'nin eserinde daha çok düzenli olan leffü neşri kullandığı fark edilmektedir. Örneğin o, gayr-ı munsarîf konusunda öncelikle ismi munsarîfıktan çıkararak özellikleri saymakta daha sonra da her bir özelliği sırasıyla örneklendirmektedir. ^[54] Cürçânî, cümleyi inşâ ve ihbâr şeklinde taksim ederken yine düzenli leffü neşre başvurmaktadır. ^[55] Az da olsa örnekleri hükümleriyle birlikte verdiği için hiçbir şekilde ilgili kaideye başvurmadığı görülmektedir. ^[56]

Çârperdî gibi bazı dilciler, kelimenin kısımlarından olan isim, fiil ve harfin özelliklerini işlerken yalnızca ilk ikisinin özelliklerini belirtmekte, kalan son kısmın özellikleri ile ilgili hiçbir açıklamada bulunmamaktadırlar. ^[57] İbn Hişâm (ö. 761/1360) gibi bir kısım dilciler ise isim ve fiile ait olan hususları zikrettikten sonra "Harf; fiilin ve ismin nişanelerini kabul etmemekle tanınmaktadır" gibi bir ifade kullanmaktadırlar. ^[58] Cürçânî de İbn Hişâm gibi dilcilerin metodunu benimseyerek "وعلامة الحرف: أن لا توجد فيه علامة من علامات الاسم والفعل" "Harfin belirtisi; fiilin ve ismin alametlerinden birinin bulunmamasıdır" şeklinde bir ibare getirmektedir. ^[59] Cürçânî'nin eseri, şark medreselerinde Arap dili alanında okutulan Çârperdî'nin *el-Muğnî fî 'ilmi'n-nahv*'i ve

[51] Cemâlüddîn b. Osman İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fî 'ilmi'n-nahv* (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2014), 192; Ebu'l-Mekârim Fahrüddîn Ahmed b. Tâceddîn es-Sa'îd el-Hasan b. 'Alî Çârperdî, *el-Muğnî fî 'ilmi'n-nahv* (İstanbul: Mektebetu Diyarbekir, 2012), 3. Bu iki eser hakkında detaylı bilgi için bk. Ahmet Tekin, "İbnu'l-Hâcib ile Molla Halîl es-Sî'irdî'nin el-Kâfiye Adlı Eserlerinin Mukayesesi", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 10/21 (Ağustos 2018), 887-902; "Çârperdî'nin el-Muğnî fî 'ilmi'n-Nahv Adlı Eseri", 2. *Atlas Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* (Şubat 2019), 284-295.

[52] Cürçânî, *Naḥv-i Mîr*, 9.

[53] Cürçânî, *Naḥv-i Mîr*, 13.

[54] Cürçânî, *Naḥv-i Mîr*, 15.

[55] Cürçânî, *Naḥv-i Mîr*, 7.

[56] Örnek için bk. Cürçânî, *Naḥv-i Mîr*, 8-9.

[57] Çârperdî, *el-Muğnî fî 'ilmi'n-nahv*, 44.

[58] Cemâlüddîn 'Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. 'Abdillâh İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ ve belli's-sâdâ*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abduhamîd (Beyrut: Dâru't-Tayyibe, 1990), *Şerhu Kaṭri'n-nedâ ve belli's-sâdâ*, 36.

[59] Cürçânî, *Naḥv-i Mîr*, 9.

İbnu'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'siyle metod açısından çokça benzerlik göstermektedir.

8. TERCİHLERİ

Cürcânî; müennes cemi', sonuna tekîd nûnları bitişen muzari fiil ve cümlede kullanılan isimler haricinde Arap kelimada kullanılan bütün kelimelerin mebnî olduğunu söylemektedir.^[60] İbnu'l-Hâcib de *el-Kâfiye*'de mu'rabı tanımlarken .... المركب الذي فالمعرب: şeklinde bir ifade sarf etmektedir.^[61] Böylece Cürcânî'nin İbnu'l-Hâcib gibi dilcilerin بكر، زيد، عمرو şeklinde tek başına kullanılan ve cümlede yer almayan isimlerin mebnî olma görüşünü daha doğru bulduğu dikkat çekmektedir.

İlimlerin anası olarak nitelenen ve dil ilimlerinin ikinci önemli bölümünü teşkil eden kısım, ilim erbabı arasında صرف terimiyle olduğu gibi التصريف ile de isimlendirilmektedir. Cürcânî, eserinin mukaddimesinde eseri hakkında bazı bilgiler verirken "Sarf ilminin önemli meselelerini kavramış" şeklinde bir ifade kullanarak التصريف kavramını tercih etmektedir.^[62] Aralarında ciddi bir farklılık söz konusu olmamakla birlikte bazı dilciler birincisini diğer bazıları ise ikincisini tercih etmektedirler.^[63]

Sonu farklı amillerin etkisiyle değişenler mu'rab, değişmeyenler ise mebnî olarak isimlendirilmektedir. Son kısım olan mebnîler de asıl ve arızı şeklinde iki temel gruba ayrılmaktadır. Nahiv alanıyla ilgili çalışmalar yapan dilbilimciler, asıl mebnîlerin sayısı hakkında ihtilafa düşmüşlerdir.^[64] Onlardan bazıları asıl mebnîleri emr-i hazır, mazi fiil ve harfleri kabul ederken diğer bazıları ise bunlara ilaveten cümleyi de bu gruba dâhil etmektedirler. Nitekim cümle de aynen yukarıda geçen olgular gibi i'râba konu edilmemektedir. Böylelikle asıl mebnîlerin kimi dilbilimciler tarafından üç, kimileri tarafından ise dört ayrı gruba ayrıldığı ifade edilebilir.^[65]

[60] Cürcânî, *Nahv-i Mîr*, 10.

[61] İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fî 'ilmi'n-nahv*, 196.

[62] Cürcânî, *Nahv-i Mîr*, 6.

[63] Örneğin 'Abdulvehhâb ez-Zencânî (ö. 660/1262[?]), *el-İzzî* adlı eserinde فرص kelimesini kullanırken *Merâhu'l-ervâh* sahibi 'فحصت' kullanmaktadır. Bk. 'İzzuddîn 'Abdulvehhâb b. İbrâhîm b. 'Abdilvehhâb ez-Zencânî, *et-Tasrîfu'l-'izzî* (İstanbul: el-Mektebetu'l-Hanefiyye, ts.), 124; Ahmed b. 'Alî b. Mes'ûd, *Merâhu'l-ervâh* (İstanbul: el-Mektebetu'l-Hanifiyye, ts.), 3.

[64] Bu ihtilafın ortaya çıkmasının en önemli sebebi, nahiv dilcileri arasında cümlenin mebnî olması hususunda görüş birliğinin sağlanamamasıdır. Bazı dilciler, cümlenin mebnî olduğunu kabul etmekte diğer bazıları ise kabul etmemektedir. Bk. Şeyh Mustafa Adalı, *Netâicu'l-efkâr* (İstanbul: İsmail Ağa Yayınevi, 2019), 404.

[65] Örneğin Çârperdî, asıl mebnîlerden bahsederken şu ifadeleri kullanmaktadır: ومبنى الأصل أربعة: الفعل والماضي، والأمر بالصيغة، والحرف، والجملة. Görüldüğü gibi o, cümleleri de saymakta ilgili mebnîlerin sayısını dörde çıkarmıştır. Aynı şekilde Birgivî de *el-lzhâr* isimli eserinde onu dört farklı kısma ayırmaktadır. Bk. Çârperdî, *el-Muğni fî 'ilmi'n-nahv*, 19; Mehmed Efendi Birgivî, *İzhârü'l-esrâr* (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2014), 182.

Cürcânî de-ve جملة الحروف، والأمر الحاضر المعروف، ومبني الأصل ثلاثة: الفعل الماضي، والأمر الحاضر المعروف، وجملة الحروف şeklinde bir ifade sarf ederek mebnîleri üç kısımda değerlendirmektedir. [66] Böylece onun cümleleri asıl mebnîler kategorisinde kabul etmeyen âlimlerden olduğu müşâhede edilmektedir.

9. ISTILAHLARI

Cürcânî'nin nahiv istilâhları yerine kimi zaman belâgat terimlerini kullandığı görülmektedir. Örneğin o, mübteda ve haber yerine birkaç yerde المسند ve المسند إليه terimlerini kullanmaktadır. [67] Nitekim her bilim dalının özne ve yüklemeleri farklı şekillerde isimlendirme yöntemine başvurduğu bilinmektedir. Nahiv ilminde özne ve yüklem için المبتدأ والخبر، الموضوع والمحمول، [68] belâgatta ise به المسند ve به المسند إليه terimleri kullanılmaktadır. [69] Cürcânî، المسند ve المسند إليه'yi kullandığında diğer bir isminin de mübteda ve haber olduğunu açık bir şekilde izah etmektedir. [70]

Cürcânî mu'rab ve mebnî konusunu işlerken yalnızca terimlerin meşhur isimleriyle yetinmemekte yer yer الاسم المتمكن ve الاسم المتمكن ifadelerini de kullanmaktadır. [71] Aslî mebnîlere benzemeyen isimler متمكن، birtakım nedenlerden dolayı mebnîlere benzeyenler ise الاسم الغير المتمكن şeklinde adlandırılmaktadır. [72] İsimlerde i'râb asıl olduğundan onlar için متمكن kavramı tercih edilmektedir.

10. MENSUP OLDUĞU DİL MEKTEBİ

Yapılan bütüncül bir inceleme neticesinde Cürcânî'nin ağırlıklı olarak Basralı dilcilerin kavramlarını kullanmakla birlikte yer yer Kûfelilerin istilâhlarına da başvurduğu tespit edilmiştir. Aşağıda Cürcânî'nin eserinde yer alan her iki ekole ait bazı istilâhlar ele alınacaktır.

Kûfe dil mektebine bağlı dilciler kesre yerine الخفض'i kullanırken Basralılar ise

[66] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 10.

[67] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 7, 9, 26.

[68] İbrâhîm b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûrî, *Hâşiye 'alâ metni's-Sullemi'l-murevnağ* (Kahire: Dâr-u's-Selâm, 2014), 84,85.

[69] Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm* (Beyrut: Dârul-Kutubi'l-İlmiyye, 1987), 135; Celâluddin Muhammed b. 'Adirrahmân el-Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâga*, thk. Muhammed 'Abdulmun'im Hafâcî (Beyrut: Dârul-Cil, ts.), 1/55; Yahyâ b. Hamza b. 'Alî el-Mueyyed Billâh, *et-Tırâzu'l-mutezammin li esrâri'l-belâga* (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1423), 2/14. Bazı belâgat eserlerinde hem المبتدأ والخبر hem de المسند ve المسند إليه terimleri kullanılmaktadır. Bk. 'Abdurrahîm b. 'Abdirrahmân el-'Abbâsî, *Me'âhidu'l-tensîş 'alâ şevâhidi'l-Telhîş*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd (Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1947), 1/136.

[70] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 7.

[71] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 10.

[72] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 10.

bunun yerine الحرف kavramını tercih etmektedirler.^[73] Cürcânî'nin de eserinde bu konuda hem Kûfelilerin hem de Basralıların kavramlarını kullandığı tespit edilmiştir.^[74]

Cürcânî, tevâbî' bölümünün bir parçası olan العطف بالحروف konusunu işlerken كُفَلِيَّةٌ بِيَسْمَى عَطْفَ النَّسْقِ أَيْضًا demekle Kûfelilerin ıstılahına işaret etmektedir.^[75] Zira söz konusu terim, Basralılara göre العطف بالحروف, Kûfelilere göre ise عطف النسق şeklinde isimlendirilmektedir.^[76]

Cürcânî, tevâbî' bölümünün diğer önemli bir kısmını teşkil eden sıfat konusunu işlerken yine Basralılara ait terimi kullanmaktadır.^[77] Yukarıda geçen ıstılah Basralı dilbilimcilerce الصفة, Kûfelilerce ise النعت adıyla meşhur olmuştur.^[78] Bu terim, Kûfelilerin en çok ün kazanan ıstılahı olarak onlar dışındaki dilbilimcilerin eserlerinde de sık bir kullanıma sahiptir.

Örneğin Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî (ö. 175/791),^[79] Sîbeveyh (ö. 180/796),^[80] İbn Mâlik (ö. 672/1274)^[81] ve İbn Hişâm (ö. 761/1360)^[82] gibi Basralı dilciler eserlerinde النعت kavramını defalarca zikretmişlerdir. Çağdaş araştırmacılardan Mustafâ Galâyînî, 'Alî Cârîm, Mustafâ Emîn ve Hasan 'Abbâs gibi dilbilimciler de ilgili kavramı eserlerinde sıklıkla kullanmaktadırlar.^[83]

Nahiv literatüründe isimler munsarîf ve gayr-ı munsarîf olmak üzere iki ayrı başlık altında değerlendirilmektedir. İsimler, bazı nedenlerden dolayı tenvîn ve kesreyi aldığı anda munsarîf, almadığında ise gayr-ı munsarîf olarak adlandırılmaktadır.

[73] Bk. 'Abdullâh b. Huseyin Ebu'l-Bekâ el-'Ukberî, *el-Lubâb fî 'ileli'l-irâbi ve'l-binâi*, thk. 'Abdullâh en-Nebhân (Dimaşk: Dâru'l-Fîkr, 1995), 1/352; Ahmed Şevkî 'Abdusselâm Şevkî ed-Dayf, *el-Medârisu'n-naḥvîyye* (b.y.: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 228; M. Cevat Ergin, "Basra ve Kufe Ekollerinin Kullandıkları Farklı Nahiv Terimleri", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2003) 59.

[74] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 40, 42, 43.

[75] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 33.

[76] Şevkî ed-Dayf, *el-Medârisu'n-naḥvîyye*, 202.

[77] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 32.

[78] Şevkî ed-Dayf, *el-Medârisu'n-naḥvîyye*, 202.

[79] Ebû 'Abdirrahmân Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, *el-Cumel fî'n-naḥv*, thk. Fahrüddîn Kabâve (Tahran: Matbaatu Emîr, 1410), 153, 156, 196.

[80] Bk. Ebû Bişr. 'Amr b. Osman b. Kanber Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1988), 1/153, 399, 421, 422, 423, 429, 430, 431, 434, 437, 2/25, 26.

[81] İbn Mâlik, ilgili konuyu mezkûr eserinde باب النعت şeklinde vermektedir. Bk. İbn Mâlik, *Şerḥu'l-Kâfiyye-ti's-s-şâfiyye*, 1/341, 360, 527, 2/730, 738, 1128, 1151, 3/1153.

[82] Cemâluddîn 'Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. 'Abdillâh İbn Hişâm, *Şerḥu Şüzûri'z-zeheb*, thk. 'Abdulğani Dakr (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.), 198, 208, 252, 318.

[83] Mustafâ b. Muhammed Selîm Galâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'Asriyye, 1993), 1/126, 2/337, 338, 3/155, 221; 'Alî Cârîm, Mustafâ Emîn, *en-Naḥvu'l-vâdiḥ* (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1965), 1/85, 86, 87, 337, 378; Hasan 'Abbâs, *en-Naḥvu'l-vâfi* (b.y.: Daru'l-Me'ârif, ts.), 1/703, 704, 714, 729, 2/350, 352.

Munsarîf ve gayr-ı munsarîf kavramları Basralılara ait iken الجاري وغير الجاري de Kûfelilere mahsustur.^[84] *Naḥv-i Mîr* 'de konu ile ilgili yalnızca Basralılara ait istilâh kullanılmaktadır.^[85]

Cürcânî, her iki dil ekolüne ait birtakım istilâhları kullanmaktadır. Dil ile ilgili konularda ise onların görüşlerine sarahaten değinmemektedir. Ancak onun benimsediği ve ileri sürdüğü bilgilerin büyük bir kısmı Basralılarca desteklenen görüşlerden ibarettir.

Örneğin Basralılara göre زيد gibi müfred özel isimlerin başına nidâ harfleri geldiğinde mebnî olurken Kûfelilere göre bunlar daha önce olduğu gibi mu'rab olarak kalmaktadırlar.^[86] Cürcânî, علامة الرفع، بينى على علامة الرفع، demekle Basralılara göre hareket ederek ilgili isimleri mebnî olarak kabul etmektedir.^[87]

Ferrâ (ö. 207/822) ve bazı Kûfeli dilbilimcilere göre نعم ve بئس gibi kelimeler isim olarak kabul edilmektedirler. Basralı dilciler ve Kisâi'ye (ö. 189/805) göre ise onların her biri mazi ve çekimsiz birer fiildir.^[88] Cürcânî de aynen Basralılara göre onları fiil olarak kabul ederek ilgili konuya şu şekilde bir giriş yapmaktadır: ... علم أن أفعال المدح والذم أربعة: نعم، وحبذا للمدح، وبئس

Nahiv ilminin temel konularından olan istisnânın غير سوى غير حاشا ve إلا , ليس سوى gibi birtakım edatları bulunmaktadır. Dilbilimciler, حاشا sözcüğünün türü konusunda ihtilaf etmişlerdir. Kûfelilere göre mazi fiil, Basralılara göre ise cer harflerindedir. Bundan dolayı istisnâ için kullanılan حاشا kelimesinden sonra gelen ismin i'râbı hakkında ihtilaf bulunmaktadır. Fiildir diyenlere göre kendisinden sonra gelen ismin i'râbı mansûb, harftir diyenlere göre ise mecrûr olmalıdır.^[90] Cürcânî burada da Basralılardan yana bir tavır takınarak şunları söylemektedir: وبعد حاشا يكون مجرورا .^[91] O, kullanmış olduğu الأكثر cümlesiyle Basralıları, بعضهم ifadesiyle de Kûfelileri kastetmektedir. Çalışma sürecinde Cürcânî'nin eserinin baştan sona bu tür bilgilerle dolu olduğu görülmüştür. Böylelikle

[84] Şevkî ed-Ḍayf, *el-Medârisu'n-naḥviyye*, 201.

[85] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 15, 34.

[86] Yukarıda geçen ihtilaflar hakkında detaylı bilgi almak için bk. Kemâluddîn 'Abdurrahmân b. Muhammed b. Ebî Sa'îd el-Enbârî, *el-İnşâf fi mesâ'ili'l-hilâf beyne'n-naḥviyyîne'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* (Beyrut: el-Mektebetul-'Asriyye, 2012), 1/264-270.

[87] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 19.

[88] Konu hakkında her iki grubun da delillerini incelemek için bk. İbn Mâlik, *Şerhu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye*, 2/1102; İbn Hişâm, *Şerhu Kaḫri'n-nedâ ve belli's-şadâ*, 27-28; 'Abdullâh b. 'Abdirrahmân el-'Ukaylî İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd (Kahire: Dâru't-Turâs, 1963), 3/160-161; 'Alî b. Muhammed b. 'İsâ el-Uşmûnî, *Şerhu'l-Uşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (Beyrut: Dâr Kutubu'l-'İlmiyye, 1998), 2/275.

[89] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 27.

[90] İbnu'l-Enbârî, *el-İnşâf fi mesâ'ili'l-hilâf beyne'n-naḥviyyîne'l-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, 1/226-231.

[91] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 39.

onun dil ile ilgili hususlarda Basra ekolüne mensup olduğu ifade edilebilir.

11. BAZI NAHİV KAVRAMLARININ TANIMI

Birçok dilci gibi Cürcânî de eserinde çoğu zaman bazı kavramları verdikten sonra hemen akabinde onun tanımına da yer vermektedir. Örneğin *موسى* gibi i'râbî takdiri maksûr isimlerden bahsederken öncelikle *الاسم المقصور* şeklinde bir başlık getirmekte daha sonra ise *وهو ما في آخره ألف مقصور...* "Sonunda kısa bir elif olan isimdir..." ibaresiyle tanımını yapmaktadır.^[92]

Aynı şekilde *القاضي* gibi menkûs isimlerden bahsederken önce *الاسم المنقوص* terimini getirmekte daha sonra da *وهو ما في آخره ياء مكسور ما قبلها* "Menkûs isim, sonunda mâkabli meksûr bir yâ bulunan isimdir" şeklinde tanımlamaktadır.^[93]

Genel anlamda herhangi bir kavramı tanımlamak isteyen bir kişinin onu daha iyi bir şekilde ifade edebilmesi için kısa ve öz cümlelerle açıklaması gerekmektedir. Zira müellifleri tarafından eserlerinde yapılan uzun tanımlamalar okuyucular tarafından tam olarak anlaşılamadığından çoğunlukla olumlu karşılanmamaktadır.

Cürcânî'nin de eserinde ele alınan terimlerin tanımlarının özlü bir biçimde işlendiği görülmektedir. Örneğin o, *marife* ismin tarifini *معين لشيء* (Marife, belirli bir şey için konulmuştur) şeklinde yapmaktadır. Aynı şekilde *nekire* ismin tanımını da şu şekilde yapmaktadır: *ما وضع لشيء غير معين* (Nekire, belirli bir şey için konulmamıştır).

Bazı dilciler ise söz konusu tanımları öz bir şekilde vermelerine rağmen henüz ilmin ilk merhalesinde olan talebelere yabancı gelebilecek kavramların kullanımına yer verdiklerinden Cürcânî gibi dilcilerin eserleriyle aynı akıcılığa sahip değildir. Örneğin Çârperdî'nin *النكرة ما شاع في أمته*^[94] ve İbn Hişâm'ın *ما شاع في جنس موجود*^[95] şeklindeki tanımları ilim talebeleri tarafından ilk etapta garipsenebilir.

12. İSTİDLÂL YÖNTEMLERİ

Dilbilimciler, eserlerinde herhangi bir kaideyi ispatlamak veya öne sürdükleri bir görüşü desteklemek için ayet ve şiiir başta olmak üzere hadis ile darb-ı meselleri

[92] Cürcânî, *Nahv-i Mîr*, 16; Maksûr ismin tanımıyla ilgili geniş bilgi için bk. Sa'dullâh el-Berde'î, *Hadâiku'd-dekâik* (İstanbul: Salah Bilici, 1984), 57; Mahsum Taş, *Muntecebuddîn el-Hemedânî el-Ferîd ff İ'râbî'l-Kur'ânî'l-Mecîd* Adlı Eserinde Lugat ve Sarf (Ankara: Sonçağ, 2020), 217-222; Furat Akdemir, Mahmut Tekin vd. *Ta'îlîmu'l-luğati'l-'Arabîyye bi'l-âyâtî'l-ku'rânîyye* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 143.

[93] Bu tür uygulamalara eserin tamamında rastlamak mümkündür. Bk. Cürcânî, *Nahv-i Mîr*, 7,8, 16.

[94] Çârperdî, *el-Muğnî fi 'ilmi'n-nahv*, 27.

[95] İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭrı'n-nedâ ve belli's-şadâ*, 93.

takım ibarelerden de istifade etmektedir.

13. GÖRÜŞ SAHİPLERİNİ ZİKRETMESİ

Cürcânî'nin eserinin genel anlamda basit bir yöntemle işlenmesi nedeniyle talebelerin zihinlerini bulandıracak ve akıllarında soru işareti bırakacak karmaşık bilgilerden uzak olduğu tespit edilmiştir. Eserinde dil ile ilgili konular hakkında bilgi verdikten sonra çoğu zaman aktardığı ibareleri *على مذهب أكثر العلماء, يقول النحاة*, *على مذهب الأكثر* şeklinde genel bir ifadeyle desteklemektedir. ^[101] Böylelikle alıntı yaptığı bilgilerin aidiyetini detaylı olmasa da öz bir şekilde verdiği görülmektedir.

Bazı dilcilerin eserlerinde verdikleri her bilgiden sonra bir âlimin ismine yer vermeleri ve böylece konu ile ilgili var olan ihtilafları tüm yönleriyle açıklamaları eserde zikredilen konunun dağılması ve anlaşılmasına yol açabilmektedir. Ancak Cürcânî'nin eserinin dil konularına yeni başlayan öğrencilere yönelik yazıldığı için muhatap kitlesinin iyi bir şekilde analiz edilerek telif edildiği fark edilmektedir. Eserinde kullandığı ilgili uygulama birtakım bilgilere ulaşmak isteyen öğrenciler için eksiklik kaynağı olarak değerlendirilebilir. Zira eserde kullanılan görüşlerin tam olarak kime ait olduğu belirtilmediği için asıl kaynağa ulaşma hususunda zorluklar yaşanabilmektedir.

14. CÜRCÂNÎ'NİN ETKİLENDİĞİ DİLCİLER

Cürcânî'nin *Nahv-i Mîr*'i üzerine yapılan inceleme neticesinde İbnu'l-Hâcib ve Çârperdi'nin etkisi bariz bir şekilde görülmektedir. Söz konusu etkilenme tanım ve örneklerde açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Örnek: 1

Cürcânî, nidâ edatlarını işlerken şöyle bir ifade kullanmaktadır: *اعلم أن أي والهمزة: لالقريب، وأيا وهيا للبعيد، ويا عامة*, *يا* ise yakın, uzak ve orta yakınlıktaki münâdâlar için kullanılmaktadır. ^[102] İbnu'l-Hâcib de aynı şekilde el-Kâfiye'de nidâ edatları için yukarıda geçen görüşü savunmaktadır. ^[103] Ancak Zemahşerî, *el-Mufaşşal fî şan'ati 'l-i'râb* ^[104] adlı eserinde *يا* ve *هيا* nin uzak, *أي* nin ise yakın münâdâ için geldiğini açık bir şekilde dile getirmektedir. Görüldüğü üzere Cürcânî, bu konuda İbnu'l-Hâcib'ten yana tavır sergilemektedir.

[101] Bk. Cürcânî, *Nahv-i Mîr*, 8, 23, 39.

[102] Cürcânî, *Nahv-i Mîr*, 19.

[103] Bk. İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fî 'ilmi'n-nahv*, 394.

[104] Bk. Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. 'Umer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Mufaşşal fî şan'ati 'l-i'râb*, thk. 'Alî Mulhim (Beirut: Mektebetu'l-Hilâl, 1993), 413.

Örnek: 2

Cürcânî'nin İbnu'l-Hâcib'ten etkilendiği bir başka konu da takdiri i'râb meselesidir. İbnu'l-Hâcib'e göre مسلمي gibi mütekellim yâsına muzâf olan müzekker sâlim erkek çoğulunun i'râbı ref' hali takdiridir. Cürcânî de bu konuda şunları belirtmektedir: رفعه: بتقدير الواو جمع المذكر السالم؛ مضافا إلى ياء المتكلم، ك مسلمي. ^[105] Bu konu dilbilimciler arasında ihtilâfıdır. Bazılarına göre yukarıda geçen olgunun i'râbı lafzi, ^[106] İbnu'l-Hâcib gibi diğer bazılarına göre ise takdiri harflerlidir. ^[107] Müellif, burada İbnu'l-Hâcib'in ileri sürdüğü görüşe göre hareket etmektedir.

Örnek: 3

Çârperdî, *el-Muğnî fî 'ilmi'n-naḥv* adlı meşhur eserinde tevâbî'nin kısımlarından olan harflerle atıf konusunu işlerken مع متبوعه şeklinde onu tarif ettikten sonra وحروف العطف تذكر في حد الحرف إن شاء الله تعالى gibi bir cümleyle onu bitirmektedir. ^[108] Aynı şekilde Cürcânî de ilgili konu hakkında Çârperdî'nin ibaresine son derece yakın şu cümleleri getirmektedir: تابع مقصود بالنسبة مع متبوعه: وحروف العطف عشرة، نذكرها في الفصل الثالث إن شاء الله تعالى. ^[109] İbnu'l-Hâcib de harflerle atıf konusundaki tarifini yukarıda geçen ibareye benzer bir ifadeyle ele almaktadır. ^[110] Ancak Cürcânî'nin tanımı daha çok Çârperdî'nin tanımıyla benzerlik göstermektedir.

Örnek: 4

İbnu'l-Hâcib ve Çârperdî, mefulün bihiyi فعل الفاعل şeklinde tanım-lamaktadırlar. ^[111] Cürcânî de ilgili olguyu tarif etmede her iki tanıma yakın olarak şunları zikretmektedir: والمفعول به: اسم وقع عليه فعل الفاعل. ^[112] Cürcânî, işlediği konulara bağlı olarak kimi zaman el-Kâfiye sahibi kimi zaman ise el-Muğnî sahibinin etkisinde kalmaktadır. Bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte çalışmalarımızın sınırlılığı göz önünde bulundurduğundan bunlarla iktifa edilmiştir.

15. ARAP DİLİNE KATKISI

Nahiv ilminin konularını kolay, anlaşılabilir ve akıcı bir şekilde ele alan eser,

[105] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 16.

[106] Bk. Muhammed b. 'Abdirrahîm el-'Umerî el-Mîlânî, *Şerḥu 'l-Muğnî* (İstanbul: Hâşimî Yayınları, 2017), 159.

[107] Bk. İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fî 'ilmi'n-naḥv*, 200.

[108] Bk. Çârperdî, *el-Muğnî fî 'ilmi'n-naḥv*, 19.

[109] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 33.

[110] Bk. İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fî 'ilmi'n-naḥv*, 286.

[111] Bk. İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye fî 'ilmi'n-naḥv*, 234; Çârperdî, *el-Muğnî fî 'ilmi'n-naḥv*, 9.

[112] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 23.

müptedilere yönelik kaleme alınmıştır. Eserin önemi Türkiye’de bulunan medreselerde hâlâ tam olarak anlaşılammış olsa da İranda medrese eğitim sistemi için önemli bir kaynak niteliğine sahip olduğu bilinmektedir.

Cürcânî’nin eseri, nahiv ilmine yeni başlayan öğrencilere birçok alanda avantaj sağlayarak temel konu ve kavramları öğrencilerin zihinlerine pratik bir şekilde yerleştirmektedir. Bu sebeple literatüre yeni başlayan talebelerin ilk başta okumaları gereken eserler arasında *Nahv-i Mîr* de tavsiye edilmektedir.^[113] İran, Afganistan ve Pakistan bölgelerinde *Nahv-i Mîr*’in birtakım şerh ve haşiyelere konu olmasından da anlaşılacağı üzere ilim ehli arasında büyük bir teveccüh kazanmıştır.

16. TERCÜMEDE YAPILAN HATALAR

Daha önce de belirtildiği üzere eserin hem Farsça aslı hem de Arapça tercümesi dikkatli bir şekilde karşılaştırılarak değerlendirilmeye alınmıştır. Bu başlık altında da tercümede tespit edilen hatalı ifadelerin doğru şekilleri belirtilerek ele alınmıştır.

Örnek 1:

Tercümede mebnî olan zaman ve mekân isimlerinden bahsedilirken فظرف الزمان: مثل: إذ، وإذا، ومتى، وكيف، وأبان، وأمس، ومد، ومنذ، وقط، وعوض، وقيل، وبعد، إذا كان مضافا، والمضاف إليه محذوفا منويا.وظرف المكان: مثل: حيث، وقدام، وتحت، وفوق، إذا كان مضافا مضافا إليه محذوفا منويا.şeklinde bir ifade kullanılmaktadır.^[114] Yukarıda geçen cümleye göre، وإذا، متى، كيف، وأبان، أمس، مذ، منذ، وقط، وعوض، قبل، بعد حيث، قدام، تحت، إذا كان مضافا مضافا إليه محذوفا منويا gibi zarfların mebnî olabilmeleri için muzâfın ileyhlerinin mahzûf ve menvî olma şartı aranmaktadır. Kısacası yukarıda geçen öğelerin muzâfın ileyhleri cümlede bulunmadığı halde kendilerinden sonra varmış gibi düşünölmektedir. Ancak alanla ilgili başka eserlerde böyle bir şart yalnızca فوق، تحت، قدام، بعد، قبل vb. zarflar için söz konusu olup، وإذا، متى، إذ، gibi zarflar için geçerli değildir.^[115] Böyle bir durumun gerçekten de müellif tarafından söylenip söylenmediğini teyit etmek için eserin Farsça aslına müracaat edilmiştir. Orada yalnızca فوق، تحت، بعد، قبل gibi kelimelerin mebnîliği için muzâfın ileyhlerin mahzûf olma şartının arandığı görölmüştür.^[116]، وإذا، متى، إذ، gibi diğer zarflara gelince onlar için böyle bir şart öne sürölmemektedir. Böylece yukarıda var olan hatanın mütercim tarafından yapıldığı ortaya çıkmıştır.

[113] ‘Abdulhay b. Fahriddîn el-Hasenî, *Nuzhetu 'l-havâtır ve behcetu 'l-mesâmi* ‘ ve ‘n-nevâzır (Beirut: Dâru İbn Hazm 1999), 7/997.

[114] Cürcânî, *Nahv-i Mîr*, 12.

[115] İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭrı 'n-nedâ ve belli 'ş-şadâ*, 23.

[116] Cürcânî, *Nahv-i Mîr*, 39.

Örnek 2:

Dilbilimciler, mübtedânın amili hakkında üç farklı teori ortaya atarak ihtilaf etmişlerdir. Cürcânî, bunları eserinde şöyle dile getirmektedir: Birincisi Basralılara göre mübtedâ ve haberin amili ibtidâdır. İkincisi ibtidâ, mübtedâda, mübtedâ ise haberde etki yapmaktadır. Üçüncüsü ise mübtedâ haberin haber de mübtedânın amilidir. [117] Cürcânî, birinci görüşün Basralı âlimlere ait olduğunu şu cümlelerle Farsça şeklinde dile getirmektedir: این مذهب بصريها است. [118] Ancak eserin Arapça tercümesinde Basralı âlimlere ait olduğu ifadesi hiçbir şekilde yer almamaktadır. Aynı zamanda eserin Farsçasında ilgili konuda üç görüş olduğunu belirterek üçünü de art arda zikretmektedir. Tercümede ilk olarak birinci kısım zikredildikten sonra وفي هذا مذهبان آخران ifadesiyle farklı bir başlık altında kalan ikinci kısım ele alınarak işlenmektedir. [119]

Örnek 3:

Cürcânî, cer harflerini saydıktan sonra سعيد على السطح ve الكتاب لزيد, خالد في المسجد örneklerini de vermektedir. [120] Tercüme kısmında ise yalnızca المال لزيد örneği zikredilmektedir. [121] Anlaşılan şu ki mütercimim dikkatsizliğinden dolayı bariz birçok hata meydana gelmiştir. Kısacası çalışma süresince eserin orijinal Farsçası ile Arapça tercümesi arasında bazı sebeplerden dolayı birçok farklılığın ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Derin ilmi yeteneğiyle birçok kişiyi etkisi altına alan Cürcânî, Hicri 740/816 yılları arasında yaşamıştır. Cürcânî, eğitim hayatı boyunca İslâmî ilimlerin neredeyse her dalında eğitim almıştır. Müellifin Teftâzânî gibi birçok ayrı ilimde uzmanlaşmış şahsiyetlerle münakaşaya girmesi ilim ehli arasında kendisine karşı büyük bir hayranlık uyandırmıştır. Böylelikle kendisinden sonraki dönemlerde yaşamış dilcileri de etkisi altına alarak onlar için motivasyon kaynağı olmuştur. Kısacası kısa süre zarfında her yerde namı duyulmuş, eserleri çağdaşları tarafından okunmuş ve dönemin başucu eserleri arasında yer almıştır. Bununla birlikte yaptığı çalışmalar Osmanlı medrese eğitim sistemini de etkilediği için bazı eserleri dönemin âlimleri tarafından okutulmuştur.

Cürcânî, eserlerini Arapça ve Farsça olmak üzere iki dilde farklı alanlarda telif

[117] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 31.

[118] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 126.

[119] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 31.

[120] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 75.

[121] Cürcânî, *Naḥv-i Mîr*, 18.

etmiştir. Farsça kaleme aldığı çalışmaları arasında *Nahv-i Mîr* de bulunmaktadır. Okuyucuların kolaylıkla anlayabileceği sade ve anlaşılabilir bir üslupla telif edilen eser, İbnu'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'si ve Çârperdi'nin *el-Muğnî fi 'ilmi'n-nahv*'i ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. Ancak müellifin çalışma kapsamında ele aldığı konuları söz konusu alanda ilme yeni başlayan öğrencilere yönelik işleyerek konuları mümkün mertebe zorlaştırmaktan kaçınması açısından *el-Kâfiye*'den ayrılmaktadır. *Nahv-i Mîr*, *el-Kâfiye* ve *el-Muğnî* ile muhteva açısından çokça benzerlik göstermektedir. Bu durum müellifin tanımları ve tercihlerinden de açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim ilgili konularda çoğu zaman İbnu'l-Hâcib ve Çârperdi'nin görüşleri doğrultusunda hareket ettiğinden aralarında benzerlik ilişkisi bulunmaktadır. Çalışma kapsamında eserin hem orijinal Farsçası hem de Arapça tercümesi birebir karşılaştırılarak mütercim tarafından yapılan birtakım hatalar tespit edilmiş ve doğru şekilleri örnekler eşliğinde belirtilmiştir.

Yapılan araştırmalarla Cürçânî'nin Basra dil ekolüne mensup olmakla birlikte konuları işleyiş üslubuna göre Kûfe dil mektebine ait kimi terim ve kavramların kullanımına da yer verdiği ortaya çıkmıştır. Müellif, konulara bağlı olarak ele aldığı terimlerin muhatap kitleye uygunluğuna dikkat ederek anlaşılması zor kavramlara eserinde yer vermemiştir. Nitekim *Nahv-i Mîr*'in ele alınmasının temel amacı ilgili alanda eğitime yeni başlayan öğrencilere literatür ile ilgili özlü bilgiler vermektir.

KAYNAKÇA

- 'Abbâsî, 'Abdurrahim b. 'Abrurrahman. *Me'âhidü'l-tenşiş 'alâ şevâhidi'l-Telhiş*. thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd. 2 Cilt. Beyrut: 'Âlemu'l-Kutub, 1947.
- Adalı, Şeyh Mustafâ. *Netâicu'l-efkâr*. İstanbul: İsmail Ağa Yayınevi, 1440/2019.
- Akçay, Halil, Nürüddin el-Cürçânî ve er-Reşâd fî Şerhi'l-İrşâd Adlı Eseri. İstanbul: Sonçağ Akademi Yayınları, 2019.
- 'Alî Huseyn, 'Abdullâh. *et-Teftâzânî ve mevkifuhu mine'l-ilâhiyât*. Mekke: Câmî'âtu Umîi'l-Kurâ, Külliyyetu'd-Da'vâ, Doktora Tezi, 1995.
- Bâcûrî, İbrâhîm b. Muhammed b. Ahmed. *Hâşiye 'alâ metni's-Sullemi'l-murevnaq*. Kahire: Dâru's-Selâm, 2. Basım, 1435/2014.
- Bağdâdî, İsmâ'il b. Mumhammed Emîn b. Mîr Selîm. *Hediyetu'l-'ârifin, esmâ'u'l-muellifin ve âşâru'l-muşannifin*. 2 Cilt. İstanbul: Vekâletu'l-Me'ârifî'l-Celîle, 1951.
- Berde'î, Sa'dullâh, Hadâiku'd-dekâik. İstanbul: Salah Bilici, 1984.
- Birgîvî, Mehmed Efendi. *İzhârü'l-esrâr*. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2014.
- Cârim, 'Alî – Emîn, Mustafâ. *en-Nahvu'l-vâdih*. 2 Cilt. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1965.
- Cürçânî, Ebu'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. 'Alî Seyyid Şerîf. *Nahv-i Mîr*. Bangladeş: Mektebetu'l-Faysal, 1408/1987.
- Çârperdi, Ebu'l-Mekârim Fahrüddîn Ahmed b. Tâceddîn es-Sa'id el-Hasan b. 'Alî. *el-Muğnî fi 'ilmi'n-nahv*. İstanbul: Mektebetu Diyarbekir, 2012.
- Çelebi, Hâcî Halife Mustafâ b. 'Abdillâh Kâtib. *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kutubi ve'l-funûn*. 2 Cilt. Bağdâd: Mektebetu'l-musennâ, 1941.
- Çelik, Yüksel. "Seyyid Şerîf Cürçânî ve el-Misbâh fî Şerh el-Miftâh Adlı Eseri", Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Bilimname dergisi 24/1 (2013), 57-100.
- Erdebîlî, Muhammed b. 'Abdilgâni. *Şerhu'l-Ummüzece fi'n-nahv*. thk. 'Adnân Câsim - Muhammed el-Hezimâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1436/2015.
- Ergin, M. Cevat. "Basra ve Kufe Ekollerinin Kullandıkları Farklı Nahiv Terimleri". Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/1 (2003) 40-65.

- Ferâhîdî, Ebû 'Abdirrahmân Halîl b. Ahmed. el-Cumel fi'n-na'ıv. thk. Fahrüddin Kabâve. Tahrân: Matbaatu Emîr, 5. Basım, 1419/1995.
- Galâyîni, Mustafâ b. Muhammed Selîm. Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'Asriyye, 28. Basım, 1414/1993.
- Hasan, 'Abbâs. en-Na'ıvu'l-vâfi. 4 Cilt. b.y.: Daru'l-Me'ârif, 15. Basım, ts.
- Hasenî, 'Abdulhay b. Fahriddin. *Nuzhetu'l-ıhavâtır ve behcetu'l-mesâmi' ve'n-nevâzır*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm 1420/1999.
- İbn 'Akîl, 'Abdullâh b. 'Abdirrahmân el-'Ukaylî. *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Muhammed Muhyiddin 'Abdulhamîd. 4 Cilt. Kahire: Dâru't-Turâs, 20. Basım, 1400/1963.
- İbnu'l-Hâcib, Cemâluddin b. Osman. el-Kâfiye fi 'ilmi'n-na'ıv. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2014.
- İbn Hişâm, Cemâluddin 'Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. 'Abdillâh. *Şerhu Ka'ri'n-nedâ ve belli's-sadâ*. thk. Muhammed Muhyiddin 'Abdulhamîd. Beyrut: Dâru't-Tayyibe, 11. Basım, 1990.
- İbn Hişâm, Cemâluddin 'Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. 'Abdillâh. *Şerhu Şüzûri'z-zeheb*. thk. 'Abdulğani Dakr. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.
- İbn Mâlik, Ebû 'Abdillâh Cemâluddin Muhammed b. 'Abdillâh el-Ceyyânî. *Şerhu'l-Kâfiyeti's-Şâfiye*. thk. 'Abdulmun'im Ahmed Hureydî. 5 Cilt. Mekke: Câmiâtu Ummi'l-Kurâ, 5. Basım, ts.
- İbn Mâlik, Ebû 'Abdillâh Cemâluddin Muhammed b. 'Abdillâh. el-Elfiyye. b.y.: Dâru't-Te'âvun, ts.
- İbn Mes'ûd, Ahmed b. 'Alî. Merâhu'l-ervâh. İstanbul: el-Mektebetu'l-Hanifiyye, ts.
- İbnu'l-Enbârî, Kemâluddin 'Abdurrahmân b. Muhammed b. Ebî Sa'îd. *el-İnsâf fi mesâili'l-hilâf beyne'n-na'ıviyyine'l-Başriyyin ve'l-Küfyyin*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1424/2003.
- İbnu'l-İmâd, Şihâbuddin Ebû'l-Felâh 'Abdulhay b. Ahmed. *Şezerâtu'z-zeheb fi a'ıbârî men zeheb*. thk. 'Abdulkâdir Arnavût - Mahmûd Arnavût. 11 Cilt. Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1406/1986.
- Akdemir, Furat, Tekin, Mahmut vd. Ta'îlmu'l-luğati'l-'Arabiyye bi'l-âyâti'l-ııu'râniyye. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
- Kazvîni, Celâluddin Muhammed b. 'Adirrahmân el-Hatîb. el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâğa. thk. Muhammed Abdulmun'im Hafâcî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 3. Basım, ts.
- Kehhâle, Ömer Ridâ. Mu'cemu'l-muellifin. 13 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1957.
- Leknevî, Ebu'l-Hasanât Muhammed 'Abdulhay. *el-Fevâ'idu'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*. Mısır: Matbaatu saâde, 1324.
- Merâgî, Ahmed Mustafâ. *Târîhu 'ulûmi'l-belâğa ve't-te'arruf bi ricâlihâ*. Mısır: Mektebetu Mustafâ el-Bâbî, 1950.
- Meydanoglu, Ayşe, Özlî, Muzaffer. İbn Hişâm el-Ensari'nin Kur'anî Delillerle İstîşhâd Yöntemi". Fırat İlahiyat Fakültesi Dergisi 22/1 (Haziran 2017), 165-181.
- Mîlânî, Muhammed b. 'Abdirrahîm el-'Umerî. *Şerhu'l-Muğni*. İstanbul: Hâşimî Yayınları, 1438/2017.
- Mueyyed Billâh, Yahyâ b. Hamza b. 'Alî. *et-Tirâzu'l-mutezammin li esrâri'l-belâğa*. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1423.
- 'Ukberî, 'Abdullâh b. Huseyin Ebu'l-Bekâ. el-Lubâb fi 'ileli'l-i'râbi ve'l-binâi. thk. 'Abdullâh en-Nebhân. 2 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 1416/1995.
- Uşmûnî, 'Alî b. Muhammed b. 'isâ. *Şerhu'l-Uşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. 4 Cilt. Beyrut: Dâr Kutubu'l-'İlmiyye, 1419/1998.
- Ülken, Hilmi Ziya. İslâm Felsefesi. İstanbul: Ülken Yayınları, 1983.
- Sehâvî, Şemsuddin Muhammed b. 'Abdirrahmân. *ed-ıDavu'l-lâmi' li ehli'l-ıarni't-tâsi*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, ts.
- Sekkâkî, Ebû Ya'kûb. Miftâhu'l-'ulûm. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1407/1987.
- Sîbeveyh, Ebû Bisr. 'Amr b. Osman b. Kanber. el-Kitâb. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 3. Basım, 1408/1988.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâluddin 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Buğyetu'l-vu'ât fi tabakâti'l-luğaviyyin ve'n-nu'ât*. 2 Cilt. Lübnan: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ts.
- Şevkânî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Alî b. Muhammed. *el-Bedru't-tâli' bi me'âsini men ba'de'l-ıarni's-sâbi*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Şevkî ed-Dayf, Ahmed Şevkî 'Abdusselâm. el-Medârisu'n-na'ıviyye. b.y.: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Taş, Mahsum, Muntecebuddin el-Hemedânî el-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'ânî'l-Mecîd Adlı Eserinde Luğat ve Sarf. Ankara: Sonçağ, 2020.

- Tekin, Ahmet. “İbnu'l-Hâcib ile Molla Halil es-Si'irdî'nin el-Kâfiye Adlı Eserlerinin Mukayesesi”. e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi 10/21 (Ağustos 2018), 887-902.
- Tekin, Ahmet. Çârperdi'nin el-Muğnî fi 'İlmi'n-Nahv Adlı Eseri”, 2. Atlas Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (Şubat 2019), 284-295.
- Tekin, Mahmut. Molla Halil es-Si'irdî ve el-Kâmûsu's-Sânî fi'n-Nahv ve's-Sarf ve'l-Me'ânî Adlı Eseri. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020.
- Zemaşeri, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. 'Umer b. Ahmed. el-Mufaşşal fi şan'ati'l-i'râb. thk. 'Alî Mulhim. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, 1993.
- Zencânî, 'İzzuddîn 'Abdulvehhâb b. İbrâhîm b. 'Abdilvehhâb. et-Tasrîfu'l-'izzî. İstanbul: el-Mektebetu'l-Hanifiyye, ts.
- Zirikli, Hayreddin. el-A'lâm kâmûsu terâcim li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-musta'rebîn ve'l-musteşrikin. Beyrût: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.

